

Marjo Kaartinen

Vera Hjeltin teosofinen maailmantyö

Vera Hjelt toimi opettajana, tehtailijana, kirjailijana ja toimittajana, mutta mittavimman osan elämäntyöstään hän teki kansanedustajana ja sosiaalialan kehittäjänä. Lisäksi hän liittyi laajojen verkostojen kautta etenkin moniin merkittäviin ruotsinkielisiin piireihin. 1890-luvun alussa Hjelt koki teosofisen herätyksen, ja tässä artikkelissa tarkastelen hänen Annie Besantista inspiroitunutta teosofiaansa. Artikkelini osoittaa, miten moninaisilla tavoilla esoteerinen ajattelu on vaikuttanut suomalaiseen kulttuuriin, politiikkaan ja lainsäädäntöön.

Vera Hjelt (1857–1947) oli yksi niistä viime vuosisadan vaihteen ruotsinkielisistä vaikuttajanaisista, joiden monialainen elämäntyö rakensi kansakuntaa merkittävällä tavalla, joskin jälkipolville osin näkymättömästi.¹ Hän oli säätyläisperheestä, mutta elätti itse itsensä. Hjelt koulutettiin kansakoulunopettajaksi Tammisaaressa ja sen jälkeen veistonopettajaksi Ruotsin Nääsissä. Hän toimi myös tehtailijana, toimittajana, kirjailijana, yhdistysaktiivina, yhdistysten perustajana, ammattientarkastajana, kansanedustajana ja Sosiaalimuseon intendenttinä. Lisäksi Hjeltin kädenjälki ja ajatukset näkyvät niin naisasialiikkeessä ja Martta-liikkeessä kuin Raajarikkoisten auttamisyhdistyksessä (nykyinen Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö), jonka hän perusti elämäntoverinsa Fanny Tavaststjernan syntymä-

päivän kunniaksi. Yhdistyselämässä hän selvästi kaihtoi johtotehtäviä. Ruotsalaisen Kansanpuolueen kansanedustajana hän ajoi intohimoisesti etenkin työväestön aseman parantamista vuosina 1908–1917. Sosiaalilainsäädäntöön hän vaikutti erityisesti kirjoituksillaan, eduskuntatyölään ja Sosiaalimuseon perustajana ja intendenttinä.

Artikkelini tekee näkyväksi tähän saakka täysin tuntemattomaksi jääneen vakaumuksellisen pohjan, jolle Hjelt perusti elämäntyönsä.² Se osoittaa, että hänen intohimoinen sosiaalinen omatuntonsa rakentui voimakkaalle ja kaikkienlelvälle elämäntarkastukselle. Hjelt perusti sen nimenomaan Annie Besantista (1837–1933) innoittuneen teosofian pohjalle. Artikkelini osoittaa myös, että edellisen vuosisadan vaihteen molemmin puolin vaikuttaneet esoteeriset virtaukset eivät suinkaan jääneet marginaalisiksi tai olleet triviaaleja, vaan Hjeltin kaltaisten yksilöiden kautta ne vaikuttivat valtakunnan politiikkaan eliittiin.³

Suomi ei ole tässä suhteessa poikkeus vaan teosofia vaikutti yhteiskunnan kaikilla tasoilla myös kansainvälisesti. Teosofisen Seuran olivat perustaneet New Yorkissa syksyllä 1875 Helena Petrovna Blavatsky ja Henry Steel Olcott, joista jälkimmäinen nimitettiin seuran presidentiksi. Aikalaiset pitivät teosofiaa uskontona, joka yhdisteli maailmanuskontoja, uusplatonismia, Kabalaa, muinaisia mytologioita ja vapaamuurariutta.⁴ Teosofia ei edellyttänyt sitoutumista mihinkään oppiin eikä se kieltänyt kuulumasta esimerkiksi kristilliseen kirkkoon, kunhan teosofi sitoutui universaaliin veljeyteen, joka ei tehnyt eroa rodun, uskon, sukupuolen, kastin tai värin mukaan. Seuran jäseniä kannustettiin alusta alkaen vertailevaan uskontojen, filosofian ja luonnontieteen opiskeluun ja kehoitettiin myös tutkimaan luonnon selittämättömiä lakeja ja ihmisen latenteja voimia, mutta näitä ei edellytetty.⁵

FT Marjo Kaartinen on kulttuurihistorian professori Turun yliopistossa. Sähköposti: mkaartin@utu.fi.

Tämän artikkelin olennaisin alkuperäislähde ovat Vera Hjeltin rakkaalle ja pitkäaikaiselle ystävälle Cely Mechelinille⁶ kirjoittamat kirjeet, joissa, toisin kuin muualla, Hjelt puhui teosofiaan avoimesti. Kirjeitä on säilynyt vuodesta 1888 eteenpäin siten, että viimeinen kirje on kesältä 1942. 1880-luvulta kirjeitä on varmuudella vain kolme, vuodelta 1892 vain yksi ja kirjeenvaihto on laveampaa vasta vuodesta 1893. Hjeltin kirjeitä on kokoelmassa lähes 170; näistä valtaosa on vähintään kahdeksansivuisia, mutta olen laskenut mukaan myös kokoelman muutamat posti- ja kirjekortit. Cely Mechelin on tallettanut saamansa

kirjeet järjestelmällisesti, kirjeet on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta päivätty tunnollisesti, ja Mechelin on tavanomaisesti myös merkinnyt kirjeisiin, milloin on kuhunkin vastannut. Kirjekokoelman suuret ajalliset aukot ovat syntyneet, koska ystävykset kirjoittivat toisilleen käytännössä vain ollessaan eri paikkakunnilla. Silloin kun molemmat olivat Helsingissä tai Bromarvissa, tavattiin tai puhuttiin puhelimesta. Näin ollen kirjeitä on runsaasti kesiltä, matkoilta ja Mechelinien asuessa Tukholmassa, etenkin syksyiltä 1901.⁷

Vera Hjeltin arkistokokonaisuudessa ei valitettavasti ole juurikaan hänen kirjeenvaihtoaan,

1. Hjeltistä ei ole toistaiseksi julkaistu laajaa historian alan tutkimusta, mutta hänestä löytyy erinomainen esittely Kansallisbiografiasta. Ks. Aura Korppi-Tommola, Hjelt, Vera. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. SKS 1997–, URN:NBN:fi-fe20051410 (2.3.2017). Sosiaalipolitiikan alalla Hjeltiä on tarkasteltu etenkin työväensuojelun näkökulmasta. Ks. Tuula Vuolle-Selki, *Köyhyyttä, epävarmuutta ja tulevaisuudenuskoa. Tutkimus ammattiyöläisten toimeentuloehdoista Suomessa 1908–1909*. Books on Demand 2016 ja Tuula Vuolle-Selki, *Vera Hjelt. Työväensuojelija*. Books on Demand 2013, sekä sosiaalitaloustieteen näkökulmasta teoksessa Kirsti Ahlqvist, *Kulutus, tieto, hallinta. Kulutuksen tilastoinnin muutokset 1900-luvun Suomessa*. Tilastokeskus 2010, ja kulutustutkimuksen näkökulmasta artikkelissa Timo Toivonen, *Kulutussyhteiskunnan aamunsaarustus Suomessa kulutustutkimusten valossa 1890–1928*. Teoksessa Kirsti Ahlqvist et al. (toim.) *Kulutuksen pitkä kaari. Niukuudesta yksilöllisiin valintoihin*. Helsinki University Press 2008, 333–356. Sosiaalipolitiikan alalta hänestä on tehty myös pro gradu -tutkielmat Marja Ivars, *Ura ja unelma. Vera Hjeltin valistusprojektit*. Helsingin yliopisto 1995 ja Helka Taskinen, *Vera Hjelt, sosiaalipolitiikan ja sosiaalitutkimuksen suomalainen merkkihenkilö*. Yhteiskunnallinen korkeakoulu 1966.

2. Artikkelini pohjautuu laajempaan käynnissä olevaan Hjeltin ystäväpiiriä tarkastelemaan tutkimukseeni. Tukeudun tässä olennaisesti tutkimukseen, jota Suomessa viime vuosina on tehty 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen säätöläistön moderniin esoteriaan liittyen. Olennaisia ovat olleet Antti Harmainen, *Modernin mystikot. Teosofian ulottuvuudet Pekka Ervastian ja Eino Leinin maailmankuvissa 1902–1908*. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto 2010; Antti Harmainen, ”Kaikki voin kestää, voin elää, jos tiedän että hänet kerran vielä tapaan”. Spiritualismi ja teosofia sivistyneistön surutyön välineinä 1880-luvun lopulla. *Historiallinen Aikakauskirja* 4 (2014a), 381–392; Antti Harmainen, Kuinka lemme tulta hallitaan? J. H. Erkko, sukupuoli ja uskonto 1800-luvun lopulla. *Sukupuolentutkimus* 1 (2014b), 20–30; Maarit Leskelä-Kärki, *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. SKS 2006, 205–291. Tuore katsaus spritualismiin Suomessa ks. Tea Holm, *Spiritualismin muotoutuminen Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus*. Helsingin yliopisto 2016.

3. Varhaisemmassa tutkimuksessa näitä vaikutteita on tarkasteltu osana kirkkopoliittista ja uskonnonvapauskeskustelua 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Ks. esim. Mikko Juva, *Valtiokirkosta kansankirkoksi. Suomen kirkon vastaus kahdeksankymmentäluvun haasteeseen*. WSOY 1960, erit. 260–297; Eino Murtorinne, *Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina*. WSOY 1967; Heimer Lindström, *Religion och politik. Studier i finländsk politisk idévärd och politisk miljö vid 1900-talets början*. Åbo akademi 1973, erit. 61–64, 79–83, 103–107, 132–138. Mainittakoon, että esoteerisia vaikutteita poliitikkojen elämässä on tutkittu vielä sangen vähän, vaikka ne onkin myönnetty. Hyvä esimerkki tästä on Santeri Alkio, jonka ajattelu tässä suhteessa kaipaa kipeästi uudelleenarviointia.

4. Varhaisvaiheista ks. Nicholas Goodrick-Clarke, *The Western Esoteric Traditions. A Historical Introduction*. Oxford University Press 2008, 211–212, 217–219; Maria Carlson, *No Religion Higher Than Truth. A History of the Theosophical Movement in Russia, 1875–1922*. Princeton University Press 2015, erit. 38–43, jossa erinomaisesti Blavatskysta ja tämän taustoista.

5. Goodrick-Clarke 2008, 217–219; Tore Ahlbäck, *Uppkomsten av Teosofiska Samfundet i Finland*. Religionsvetenskapliga skrifter 28. Åbo Akademi 1995, 12–18; Joy Dixon, *Divine Feminine. Theosophy and Feminism in England*. Johns Hopkins University Press 2001, 3–4. Ks. myös Harmainen 2010, 7. Toisin kuin Harmainen, käytän tässä termiä kasti, joka on tarkka käänös englanninkielisestä merkityksestä ja vihjaa mielestäni sopivalla tavalla modernin teosofian ”intialaisuuteen”.

6. Cely Mechelin (1866–1950) toimi helsinkiläisessä yhdistyselämässä moninaisesti. Hän oli poliittisesti aktiivinen etenkin ns. sortovuosien aikana ja kannatti vakaamuksellisesti isänsä senaattori Leo Mechelinin politiikkaa.

7. Kaikki kirjeet ovat Kansallisarkiston Cely Mechelinin kokoelman kotelossa 3, joten viitataan jatkossa kirjeisiin ilman arkistotietoja. Kirjeet ovat ruotsinkielisiä ja kaikki niiden suomennokset ovat omiani. Sitaattien alkukieliset versiot löytyvät alaviitteistä.

josta valtaosan hän on ilmeisesti tuhonnut tai pyytänyt tuhoamaan. Kokoelmassa on kuitenkin hänen uskontohistoriallisten luentojensa käsikirjoitukset.⁸ Hyödyllinen, joskaan ei Hjeltin uskonnollisen ajattelun suhteen, on myös Esther Hjelt-Cajanuksen Vera Hjeltin kanssa yhteistyössä laatima elämäkerta *Vera Hjelt: Banbryterska*, joka sisältää myös Hjeltin muistelmia. Teosta voi pitää Hjeltin hyväksymänä.⁹ Tässä artikkelissa nojautun erityisesti Hjeltin kirjeaineistoon. Ei ole mitenkään epätyypillistä, että kirjeenvaihto tarjoaa aivan toisenlaisen näkökulman yksilöön kuin muu tarjolla oleva lähdeaineisto. Kirjeenvaihdon piirissä on ollut mahdollista ”jutella” luottamuksellisesti – usein intiimimmin kuin koskaan kasvokkain – minkä myös Hjelt toteaa siellä täällä kautta kirjeenvaihtonsa.¹⁰

Olen hyvin tietoinen siitä, että tämä artikkeli rikkoo kirjeiden luottamuksellisuuden,¹¹ paljastaa Hjeltin sisimpiä ja voimakkaimpia tunteja, jotka hän jätti pois julkisuuteen tarkoitetuista puheenvuoroistaan ja kirjoituksistaan. Hän näyttää vaienneen uskonnollisen vakaumuksensa luonteesta julkisuudessa.¹² Raskauttavaa tälle tutkijan paljastustelle on juuri se, että Hjelt on selvästi sensuroinut itseään, halunnut pitää teosofian näkymättömissä. Toivon, että tekoni on hyväksyttävissä, koska hänen kuolemastaan tulee tänä vuonna kuluneeksi 70 vuotta. Lisäksi näen, että aika on taas kypsä tehdä näkyväksi ja ymmärrettäväksi – vailla häpeää – myös teosofian kaltaisia maailmankatsomuksia. Tutkimusta se pal-

velee, sillä salauksen verhon poistuminen auttaa meidän aikaamme ymmärtämään paremmin menneisyyden moninaisuutta.

Teosofian varhainen lehdistöjulkisuus

Jotta Hjeltin teosofisen herätyksen voi asettaa historialliseen kontekstiinsa, on tarkasteltava modernin teosofian näkyvyyttä Suomessa 1800-luvun jälkipuolella. Sitä on aiemmin tarkastellut ansiokkaasti etenkin Tore Ahlbäck, mutta etenkin digitoitujen sanomalehtiaineistojen mahdollistamat haut täydentävät ja varhentavat olemassa olevaa kuvaa.¹³ Ne paljastavat, että *Helsingfors Dagblad* toi teosofian ensimmäisen kerran lehden palstoille toukokuun toisena päivänä 1884. Juttu ei ole vähäinen, vaan yli kolmen palstan mitan ylittävä artikkeli otsikolla ”Uusi uskonto Pariisissa”.¹⁴ Se kertoo, että toukokuun alusta lähtien Pariisissa toimii virallisesti oma teosofiosatonsa. Lehti mainitsee Olcottin aseman ja Blavatskyn olevan Intiassa kuin pyhimys ja kertoopa se hintaa ja tilausosoitetta myöten, miten Pariisista voi tilata itselleen teosofien lehden. Juttu kertoo avuliaasti teosofien opin peruslähtökohdat.¹⁵ Juttu on säilyttäen kuin varmuuden vuoksi alentuva teosofiaa kohtaan, mutta rakentuu kuitenkin uteliasta lukijaa houkuttavaksi ja informatiiviseksi.

Lähes saman tien uutisen saivat kuulla myös turkulaiset, sillä jutun tiivistelmä ilmestyi *Åbo Underrättelserissä* 9.5.1884. Tämänkin jutun sävy on alentuva, mutta myös se varmistii, että kiinnos-

8. Åbo akademis bibliotek, handskriftssamlingarna, Hjelt, Vera, vol. 7, vol 12, vol. 15, vol. 16.

9. Esther Hjelt-Cajanus, *Vera Hjelt. Banbryterska*. Söderström 1946. Käytän Tyyni Brofeldtin laatimaa tarkkaa suomennosta Esther Hjelt-Cajanus, *Vera Hjelt. Uranuurtaja*. Kustannusosakeyhtiö Aura 1948. Teos vaikenee Hjeltin uskonnollisesta vakaumuksesta.

10. Kirjeenvaihdosta historian tutkimuksen lähteenä monista eri näkökulmista, ks. Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) *Kirjeet ja historiantutkimus*. SKS 2011.

11. Kirjeiden käytön etiikasta ks. Anu Lahtinen, Maarit Leskelä-Kärki, Kirsi Vainio-Korhonen & Kaisa Vehkalahti, Kirjeiden uusi tuleminen. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) *Kirjeet ja historiantutkimus*. SKS 2011, 23–24. Etiikasta ks. myös Marjo Kaartinen, Eetinen käänne. Hyvä ja oikea historia? Teoksessa Marjo Kaartinen & Anu Korhonen, *Historian kirjoittamisesta*. Kirja-Aurora 2005, 205–244.

12. Tavatonta vaikeneminen ei ole; ks. myös Kersti Bergrothin verhotusta maailmankatsomuksesta Tiina Mahlamäki, Herääminen. Kirjoittajan rakennettu muisto. Teoksessa Riku Hämäläinen & Heikki Pesonen (toim.) *Kohtaamisia. Kirjoituksia uskonnosta, arjesta ja monikulttuurisuudesta*. Helsingin yliopisto 2015, 230–239.

13. Ahlbäck 1995. Ks myös Kennet Granholm, Theosophy in Finland. Teoksessa Henrik Bogdan & Olva Hammer (toim.) *Western Esotericism in Scandinavia*. Brill 2016, 563–564. Digitaalisiin sanomalehtiaineistoihin kohdistuviin hakuihin on aineistojen OCR-laadun heikkouden vuoksi kuitenkin toistaiseksi syytä suhtautua varauksella, mutta osviittaa ne antavat.

14. Richard Kaufmann, En ny religion i Paris. *Helsingfors Dagblad* 2.5.1884.

15. En ny religion i Paris. *Helsingfors Dagblad* 2.5.1884.

tunut lukija sai tietoonsa Pariisin loosilaisten osoitteet.¹⁶ Voi siis sanoa, että keväällä 1884 sekä Helsingin että Turun ruotsia lukeva yleisö (ja myös kaupungin ulkopuolella ollut tilaaja ja lukija) pystyi lukemaan teosofiasta kotoisista lähteistä. Mitään suurta lehdistökuhinaa ei näytä kuitenkaan vielä nousseen, sillä seuraava merkittävä¹⁷ sanomalehtimaininta teosofiasta löytyy kahden ja puolen vuoden päästä. Sen sijaan aikakauslehdistössä teosofia nousi esille keväällä 1886. Huhtikuun ensimmäisenä vapaakirkollinen *Tro och lif* julkaisi ulkomaankirjeen Englannista, jossa muiden asioiden ohella tuomitaan ”esoteerinen buddhismi” ja mainitaan teosofian olevan eräänlainen skismaliike spiritualistisessa leirissä, joka yhdistää itämaiset oppijärjestelmät läntiseen rouva Blavatskyn ”skandaalimaiseen spiritualistiseen charlatanismiin”.¹⁸

Sanomalehdissä oli hiljaista kunnes *Hufvudstadsbladet* kirjoitti teosofeista joulukuun lopussa 1886. Kirjoittaja esittelee teemaansa ”korkeammaksi hypnotismiksi” ja toteaa, että sille, joka haluaa vaikuttaa oppineemmalta, on kyse ”esoteerisesta buddhalaisuudesta”. Kirjoittajan mukaan kyse on vain tavallisesta charlatanismista, mutta hän kehottaa asiasta kiinnostuneita kääntymään teosofien teosten ja ”herra Swinettin” (tarkoittanee A. P. Sinnettä¹⁹) puoleen.²⁰ Teosofien toiseuttamisesta, pilkasta ja vähättelystä huolimatta kiinnostus teosofiaa kohtaan väistämättä levisi. Tammikuussa 1887 *Åbo Tidning* ja sitä seuraten *Wiborgsbladet*²¹ referoivat ruotsalaisen *Dagens Nyheterin* juttua teosofiasta. Mainitakoon, että ainakin jo loppuvuodesta 1887 myytiin Suomessa kirjakaupoissa Sinnettin Blavatsky-elämäkerran ruotsinnosta *En sierskans öde*.²² Keväällä saivat huomiota myös Axel Frithiof

Kuva 1. Vera Hjelt oli työsuojelun uranuurtaja, joka toimi muun muassa Suomen ensimmäisenä naispuolisena ammattientarkastajana. Ajoittamaton kuva hänen nuoruusvuosiltaan. Kuvaamo: Charles Riis & Co. Lähde: Mikkelin kaupungin museot.

Åkerbergin tekstit, sillä hänen artikkelinsa ”Teosofiens verldäsigt”²³ ja ”Materialism och teosofi” mainittiin ilmestyneiksi.²⁴ Kesällä *Vasabladet* antoi palstatilaa kreivitär Blavatskyn Pariisin-toimille, hänen muodikkaalle salongilleen ja teosofiaan liittyville sensaatioille.²⁵

16. Från utlandet. Teosofernas sekt. *Åbo Underrättelser* 9.5.1884.

17. Tässä välissä löytyy ohimenevä maininta Blavatskysta jatkokertomuksessa, joka vihjaa Blavatskyn ”fenomeenien” aiheuttamaan polemiikkiin. Ks. Mr Isaacs. *Åbo Tidning* 2.8.1884.

18. M. L. C., Korrespondens, England. *Tro och lif* 1.4.1886, 5–6.

19. Alfred Percy Sinnett oli yksi merkittävimmistä brittiläisistä teosofeista ja Blavatskyn yhteistyökumppaneista. Hän toimi myös vaikutusvaltaisen Lontoon loosin johdossa.

20. Bref från Paris. *Hufvudstadsbladet* 28.12.1886.

21. *Åbo Tidning* 19.1.1887; *Wiborgsbladet* 22.1.1887.

22. I G. L. Söderströms bokhandel. *Borgäbladet* 7.12.1887.

23. *Helsingfors Dagblad* 23.4.1887.

24. Tästä olen löytänyt maininnan kolmesta lehdestä: *Åbo Tidning* 25.5.1887; *Helsingfors Dagblad* 26.5.1887; *Vasabladet* 28.5.1887.

25. *Vasabladet* 8.6.1887.

Näin ollen on selvää, että teosofia ei ollut enää vain asiaan vihkiytyneiden salaisuus. Sen tutuksi tulemisen Suomessa voi ajoittaa viimeistään vuoteen 1887. Keväällä 1888 tiedettiin, että teosofia on yksi päivän sanoista maailmalla. *Borgåbladet* ja sitä seuraten *Uleåborgs Tidning* nimittäin julkaisivat jutun ”Pieni muotihistoria”, joka hupailen toteaa, että ”suurinta auringon alla ei ole [...] oikeus, totuus, vapaus, tasa-arvo, hypnotismi, teosofia, tullisuoja eikä naisten emansipaatio, vaan muoti.”²⁶ Näin teosofia listautuu päivän muotisanonien joukkoon; lehti olettaa, että lukija ymmärtää, mitä se tarkoittaa. Seuraavana vuonna, 1889, teosofia pilkahteli jo moninaisesti lehdistössä, ja ensimmäinen juttu siitä ilmestyi suomenkielisessä lehdessä *Lappeenrannan uutisissa*.²⁷

Tyhjän päälle ei siis tarvinnut rakentaa, kun *Åbo Tidning* julkaisi 7.4.1889²⁸ otsikon ”Teosofia” alla melkein palstan mittaisen uutisen Ruotsin Teosofisen Seuran osaston perustamisesta. Lehti esitteli jutussa seuran peruslähtökohdat, johtoon nimetyt henkilöt ja mainitsi, että teosofiasta on viime vuosina kuultu ja että meilläkin teosofia on kiinnittänyt niin paljon huomiota, että on katsottava oppia tarkemmin. Juttu kieltäytyy tuomitsemasta: ”Opin tai siihen liittyvien henkilöiden tuomitseminen vailla perusteellista asiantunte- musta ei luonnollisesti tule kysymykseen”.²⁹ Kuten myös Tore Ahlbäck huomioi suomalaisen teosofian varhaisvaiheita koskevassa pioneeritukimuksessaan, artikkeli kertoo teosofian vastan- neen ajan haasteeseen: etabloitunut uskonto ei riittänyt kaikille, ja teosofia tarjosi ainakin jotain, joka tuntui huomiota tarvitsevalta ja yhdistyi pyr-

kimykseen toimia kanssaihmistien parhaaksi.³⁰ Voi siis hyvin ajatella, että teosofian peruseriaat- teet ja siihen vihjaavat käsitteet, kuten ”itämai- nen filosofia” tai ”itämainen buddhalaisuus”, oli- vat yleisön tiedossa 1880-luvun toisella puolis- kolla, jolloin ensimmäiset uteliaat alkoivat pikku- hiljaa vihkiytyä asiaan tarkemmin.

Vera Hjeltin herääminen

Vera Hjeltin kirje Cely Mechelinille kesältä 1889 vihjaa hienovaraisesti, että hänellä olisi ollut vapaamielisiä ja spiritualistisia kiinnostuksenai- heita jo 1880-luvulla, mutta paljoa kirjeet eivät paljasta. Vihje liittyy etenkin hänen tätiinsä Carin Roselliin. Hjelt vietti kesiään tätinsä luona Kiskon Toijassa ja viihtyi erinomaisesti. Vuonna 1889 hän kirjoitti, että he ovat ”vanhoja älykkäitä kunnolli- sia tätejä”. Koti oli iveran, mutta ”täynnä nyky- ajan virtauksia, nykyajan vapaamielisiä ajatuk- sia”.³¹ Nämä vapaamieliset ajatukset ovat mah- dollisesti olleet myös hengellisiä, sillä muutama vuosi myöhemmin, kesällä 1893, Hjelt kirjoitti, että lukee tädilleen politiikasta ja yhteiskuntaky- symyksistä ja että he keskustelevat. Samassa yhteydessä hän kirjoitti: ”[o]len aivan ihastunut tähän spirituaaliseen ilmiöön.”³² Tämän enempää tietoa asiasta ei kuitenkaan ole saatavissa.

Varmasti Hjeltin teosofisen innostuksen voi ajoittaa alkukesään 1894, jolloin hän hehkui innostusta löydettyään ”itämaisen filosofian”. Pidän tämän heräämisen ajoittumista touko- kuulle erittäin todennäköisenä. Kesäkuussa hän jo työskenteli aiheen parissa, mikä paljastuu hänen Kiskossa 22. kesäkuuta 1894 päiväämäs- tään kirjeestä:

26. Lite modehistorik (ur Hemvännen). *Borgåbladet* 23.5.1888; *Uleåborgs Tidning* 5.6.1888. Syyskuussa Blavatsky mainitaan ohimennen uutisessa, ks. *Åbo Tidning* 18.9.1888.

27. Jutussa mainittiin väen jakautuneen ryhmiin, joista yksi oli ”okkultismia, teosofiaa, kabbalaa ja vapaamuurariutta varten”. *Lappeenrannan uutiset* 1.10.1889. Näiden lisäksi teosofia mainittiin *Westra Finlandissa* 25.5.1889 (Satakunta bokhandelin mainos, jossa mainitaan Sinnetin *Teosofiens hufvudgrunder* ja Buckin *Teosofiens väsen och mål*-teosten olevan myynnissä); *Finland* mainitsi 29.10.1889 Olcottin Japanin-matkasta. Suomen Lähestysseuran aikakauslehti *Missionstidning för Finland* mainitsi numerossa 12, kuinka Olcottin toiminta on vaikeuttanut lähetystoimintaa Ceylonilla, kun buddhalaiset papit ovat käyneet [kristityille] vihamielisemmiksi ja kuinka teosofinen/buddhalainen ajattelu on saanut siellä jalansijaa. Mittava oli *Wasa Tidningin* julkaisema ankarasti sivaltava tanskalaisen Georg Brandesin kirjoitus Spiritismen. *Wasa Tidning* 24.9.1889.

28. Ks. myös Ahlbäck 1995, 22–23.

29. ”Att fälla ett omdöme öfver ärligheten hos de personer, hvilka ställt sig i spetsen för denna rörelse, utan grundlig kännedom om dessa läror och dess personer, kan naturligtvis ej ifrågakomma.” Teosofi. *Åbo Tidning* 7.4.1889.

30. Teosofi. *Åbo Tidning* 7.4.1889; Ahlbäck 1995, 22–23.

31. Vera Hjelt Cely Mechelinille, Toija gård 9.8.1889.

32. Vera Hjelt Cely Mechelinille, Toija gård 18.8.1893. ”Och jag är alldeles förtjust i detta spirituela fenomen.”

*Ei ole pelottavamman raskasta ja intensiivisempää työtä kuin työskennellä oman sisäisen kehityksensä kanssa kohti oikeaa, hyvää ja kaunista. [...] Olen päivivä päivältä yhä rakastuneempi itämaiseen filosofiaan, jota minulla on mukana kokonainen kirjasto. Jännittyneellä kiinnostuksella seuraan näitä minulle aiemmin tuntemattomia ajatuksia. Kun ilta tulee, kello 11, 12, on minun oikein päätettävä sammuttaa valo antaakseni muille yörauhan, niin voi tämä studium viedä minut mukanaan.*³³

Sitaatti paljastaa, että teosofia ei ole ollut hänelle pitkään tuttu. Itämaisen filosofian opiskelu suuresta kesänviettoon mukana viedystä kirjastosta viittaa kiistatta teosofiaan. On hyvä huomioda, että ajan puhe vapaamielisyydestä, itämaisesta filosofiasta, buddhalaisuudesta, joogasta, kasvisyönnistä, homeopatiasta ja muista ”luonnonhoidoista” on tyyppillisesti sidoksissa teosofiaan ja muihin esoteerisiin virtauksiin, vähintäänkin löyhästi näiden liepeillä tapahtuneeseen vapaamieliseen ajatteluun.

Herääminen on usein, vaikkei suinkaan aina, äkillinen tapahtuma. Onkin kiintoisaa pohtia, mistä tämä voimakas, elämän muuttanut teosofinen havahtuminen sai Hjeltillä alkunsa. Voisiko

sitä jäljittää? Matti Klingen mukaan myöhemmin esoteerisena kirjailijana ja kääntäjänä toimineen Kyllikki Ignatiuksen teosofisella herätyksellä 1900-luvun ensimmäisinä vuosina oli selkeä alkuhetki: ”spiritistinen istunto, jossa hän sai yhteyden suuresti kaipaamaansa sisarvainajaan”.³⁴ Sellaisen hetken pystyivät nimeämään kirjailija Kersti Bergroth³⁵ ja kirjailija Helmi Krohn. Krohnille alkuvuodesta 1929 pitkällisen etsinnän jälkeen löytynyt spiritualismi oli, kuten Maarit Leskelä-Kärki on huomionnut, niin suuri kokemus, että ”se sai kaiken sijoiltaan”.³⁶ Hjeltin kohdalla³⁷ tällaista varmuutta ei ole, ei edes siitä, että inspiraation olisi synnyttänyt Annie Besant. On kuitenkin kiintoisaa, että Annie Besant kävi Ruotsissa juuri samana vuonna, toukokuussa 1894.³⁸ Todisteiden puutteessa on tyydyttävä vain spekuloidaan, olisiko Hjelt ollut kuulemassa Besantia Tukholmassa.

Yllä siteeraamani Hjeltin kirje viestii kuitenkin samantapaisesta herätyksestä ja innostuksesta, jonka Minna Canth koki vuonna 1886³⁹ ja josta hän kirjoitti kesällä 1887 ystävälleen, näyttelijä Hilda Aspille: ”Olen ruvennut tutkimaan India-laista teosofiaa. Se oikein hurmaa minua. Ajattelen sitä yötä, päivää. Ja tiedän nyt, miksi olen eroava ihmisistä. Henkeni se on, joka sitä vaatii”.⁴⁰ Niin Vera Hjelt kuin Minna Canthkin ihannoivat

33. Vera Hjelt Cely Mechelinille, Kisko 22.6.1894. ”Det ges inte ett mer fruktansvärdt tungt och intensivt arbete, än att arbeta på sin egen inre utveckling till det som rätt och godt och skönt är. Att varje stund vara på sin vakt mot öfvermåttliga fiender – tankar och känslor och ord – det är ansträngande. Jag är trött ibland, men icke modlös. Den, som är modlös, kan icke tro på att om och först i oändligheten nå ett ideal. Och det är som en lag för mig att tro på idealet. Jag har dag för dag allt mer förälskat mig i den österländska filosofin, af hvilken jag har ett helt bibliotek med mig. Det är med spännande intresse jag följer dessa för mig förut alldeles okända ideer. När kvällen kommer klo 11, 12 måste jag riktigt besluta mig för att släcka ljuset, för att lemna andra nattro, så kan detta studium ta mig med sig.”

34. Matti Klinge, *Iisalmen ruhtinaskunta. Modernin projekti sukuverkostojen periferiassa*. SKS 2006, 549–550.

35. Mahlamäki 2015, 233–235.

36. Leskelä-Kärki 2006, 257.

37. Palaan Hjeltin spiritualismiin tulevissa kirjoituksissani.

38. En teosofins apostel. Annie Besant. *Borgå Nya Tidning* 30.05.1894. Vapaamielisten ruotsinkielisten ”pää-äänenkannattaja” *Nya Pressen* uutisoi teosofikokouksesta laajasti. Kirjeenvaihtaja oli J. F. R. Ks. Annie Besant i Stockholm. *Nya Pressen* 30.05.1894; Ett och annat om Mrs Besant. *Nya Pressen* 21.06.1894. *Nya Pressenistä* RKP:n äänitorvena 1900-luvun alussa, ks. Murtorinne 1967, 84–87. Muista Besantin Tukholman-vierailuista uutisoitiin esim. *Wiborgsbladet* 25.01.1898; *Nya Pressen* 23.10.1907.

39. Harmainen 2014b, 25–26. Ks. myös Juva 1960, 293–294. Kersti Bergrothin äkillisestä heräämisestä Mahlamäki 2015, 233–235.

40. Harmainen 2014b, 26. Pekka Ervastian kääntymisestä teosofiaan tammikuussa 1894 ks. Ahlbäck, 1995, 88–89. Pekka Halosen heräämisestä Harmainen 2010, 47–48. Minna Canthin uskonnollisuuden tarkastelussa olisi vielä tutkimuksessa paljon tilaa. Tuoreessa elämäkerrassa, Minna Majjala, *Herkkä, hellä, hehkuvainen. Minna Canth*. Otava 2014, tekijä ohittaa kysymyksen Canthin spiritualismista ja teosofiasta nopeasti, vaikka hän hyvin huomioi Canthin kirjaston sisältäneen ”hyvin paljon erilaisia uskontoihin ja uskonnontutkimukseen liittyviä teoksia” (s. 328) ja kirjoittaa kuitenkin tämän uskonnollisuudesta ja siitä, miten tämä lavensi ”[m]yöhemmin 1890-luvulla [...] uskonnollisia etsintöjään muun muassa buddhalaisuuteen ja teosofiaan, kuten kirjeistä käy ilmi.” (s. 327). Canthin uskonnollisuudesta ylipäätään ks. Majjala 2014, 307–328; hänen spiritualismistaan ks. myös Holm 2016, 77–82.

henkistä kehitystä ja halusivat omistaa sille elämänsä. Tähän teosofia antoi käyttökelpoisen oppirakenteen, joka haluttaessa solahi osaksi kristillisyyttä. Teosofia mukautti karman käsitteen ”evoluutioteorian periaatteisiin ja avasi ihmishengelle kuolemanjälkeisen jatkumon, jossa hyveellinen elämä kehitti yksilöä kohti jumalallista päämäärää,” sillä henki oli kehityskelpoinen, kilvoittelu oli jalostumisen väline.⁴¹

Nämä ajatukset innostivat Minna Canthin, Vera Hjeltin, Kyllikki Ignatiuksen ja Helmi Krohnin⁴² kaltaisia ihmisyyteen ja hyvän tekemisen merkitykseen uskovia maailman parantamiseen esoteerisista lähtökohdista. Ei ole sattumaa, että he ovat naisia, sillä Besantin myötä teosofiasta tuli naisvaltainen liike.⁴³ Vera Hjeltille teosofia antoi nyt elämän suunnan. Herääminen ei kuitenkaan yksin riittänyt, vaan maailmankatsoimuksen vuoksi oli tehtävä paljon tutkimusta, kuten esoteerisille liikkeille oli tavallista. Hän kirjoitti vuonna 1901, kuusi vuotta teosofiaan perehdyttyään:

Vaikka kuinka merkityksetön lopputulos olisikaan, ihmisten täytyy elää vuosia eksperimentissa ennen kuin voi saada jonkinlaisen vakaumuksen! Kun näin on, kuinka silloin voidaan suurelta yleisöltä, jolla ei ole halua tai edellytyksiä sellaisella tavalla tutkia, odottaa sen ajattelevan, että okkultistiset ilmiöt olisivat muuta kuin parhaassa tapauksessa itsepetosta.⁴⁴

Hänen sanansa tukevat ajatusta, että teosofia oli, kuten C. R. Sederholm vuonna 1895 kirjoitti, ”sekä tieteellinen usko että uskonnollinen tiede”.⁴⁵ Hjelt oli syvästi vakuuttunut tutkimisen välttämättömyydestä ihmisenä kehittymisen kannalta. Okkultismi, hän kirjoitti:

[O]n minulle vakava asia [...] Tämä on minulle niin luonnollinen tunne, ettei se muulla tavoin voi olla. [...] Mikään yksityiskohta ei ole minulle merkityksetön. Yksityiskohtat ovat kuin atomit. Ne rakentavat kokonaisuuden ja ilman niitä ei olisi mikään kokonaisuus mahdollinen.⁴⁶

Tutkimustyö sai huipentumansa Hjeltin Helsingissä talvikaudella 1900–1901 pitämässä uskon-tohistoriallisessa luentosarjassa,⁴⁷ josta hän oli selvästi ylpeä. Olen pohtinut, oliko hänellä mahdollisesti jopa toiveita julkaista luentosarja kirjana, sillä tekstistä on hänen arkistokokoelmasaan useita puhtaaksi kirjoitettuja kopioita.⁴⁸

Intensiiviset opinnot – päivätyön, lastenlehdien toimittamisen ja aktiivisen yhdistystoiminnan lisäksi – aiheuttivat Hjeltissä paitsi riemun hetkiä, myös yletöntä itsekritiikkiä. Vielä vuoden kuluttua heräämisestä hän koki olevansa tietämätön aivan teosofian perusteistakin. Hänen kommenttinsa ovat itsekritiittisiä: ”Ah, miten tietämätön kuitenkin pohjimmiltani olen”. Hän joutui omien sanojensa mukaan päivittäin toteamaan, ettei ole vain rajattoman tietämätön vaan on oikein kunnollinen pölkypää.⁴⁹ Sanavalintana

41. Harmainen 2014, 26–27.

42. Ignatiuksesta Klinge 2006, 542–565; Krohnista Leskelä-Kärki 2006, 205–291; Holm 2016, 105–164.

43. Dixon 2001, 68.

44. Vera Hjelt Cely Mechelinille. Helsingfors 27.10.1901. ”Man måste leva sig in under år i ett experiment huru obetydligt detta än må vara, förr än man kan ha någon öfvertygelse! Huru då kunna vänta att människorna i allmänhet, hvilka icke ha lust eller förutsättning för ett sådant sätt att studera, skola tycka att okulta fenomen äro annat än i bästa fall själfbedrägeri.”

45. Juva 1960, 296.

46. Vera Hjelt Cely Mechelinille, Helsinki 15.9.1894. ”Det, som för mig är en allvarlig sak, önskar jag så varmt som jag inte kan säga, att också du skall intressera dig för och helst något sysselsätta dig med. Detta är ju en så naturlig känsla hos mig, att det alls inte kan vara på annat sätt. [...] Ingen detalj är för mig en obetydlighet. Detaljerna äro som atomerna. De bilda det hela och utan dem vore ingen helhet möjlig.”

47. ÅAB, HS, Hjelt, Vera, vol 7, 12, 15, 16. Luentosarjasta ks. myös Hjelt-Cajanus 1948, 116, jonka siitä antamat tiedot eivät voi kokonaan pitää paikkaansa: ensimmäinen luentosarjakerta vuonna 1887 on erittäin epätodennäköinen, mutta varmuudella hän piti luennon 1900–1901, minkä ajoituksen vahvistaa myös lehdistö. 4.10.1900 *Hufvudstadsbladetissa* mainitaan alkavan Läntinen Henrikinkatu 8:ssa yksityinen luentokurssi, luentosarja maailmanuskonnoista, jonka luennoitsijana on neiti V. Hjelt.

48. ÅAB, HS, Hjelt, Vera, vol. 7, 12, 15.

49. Vera Hjelt Cely Mechelinille, Toijassa 24.6 päivätty jatko-osa kirjeeseen Helsingfors 26.5.1895. ”Ack, huru okunnig jag ändå i grunden är”; ”Det är riktigt löjligt att tänka sig med huru ringa mått af kunskaper vian [sic] ändå kan komma tillrätta här i denna så oändligt illusoriska världen.”

”dumhufvud”, joka ulkopuolisesta tuntuu kohutuutomalta itserusokinnalta, painottaa hänen kokemustaan siitä, miten paljon opittavaa hänellä oli. Paikatakseen aukot tiedoissaan Hjelt opiskeli jopa itsensä uuvuttaen. Hengellisten asioiden syvällinen pohtiminen sai hänet ajoittain alakuloiseksi eikä hän pitänyt siitä. Heinäkuussa 1897 hän kirjoitti tehneensä tutkimustöitä hyvin vähän, jotta saisi uusia voimia.⁵⁰ Hjeltin kirjeet ja luentosarjan lähteet paljastavat hänen lukeneen käytännössä kaiken, mitä teosofiasta oli ruotsiksi saatavilla. Hän luki ja suositteli muillekin erityisesti Annie Besantin kirjoituksia.

Paitsi runsaslukuisia ruotsinkielisiä Teosofisen Seuran omia julkaisuja, Hjelt luki vanhempaan kristilliseen teosofiaan sitoutunutta länsimaista filosofiaa, josta erityisesti Franz von Baaderin vuonna 1901 ruotsiksi julkaistun teoksen *Filosofiska skrifter* hän luki aivan painotuoreena. Teos aiheutti Hjeltissä suurta onnen tunnetta: filosofia oli ”ihanaa”. Häntä hämmästytti se, että Baader jo lähes sata vuotta aiemmin julkaistussa teoksessaan puhui ”astraalimateriasta, astraaliruumiista ja muusta länsimaiselle ajattelutavalle vieraasta”.⁵¹ Samoihin aikoihin Hjelt tulkitisi uniiaan *Egyptiläis-Kaldealais-Persialaisen unikirjan* avulla⁵² ja vuodenvaihteessa 1903–1904 hän luki ranskalaisen teosofi-astronomi Camille Flammarionin teoksen *L'inconnu et les problèmes psychiques* vasta ilmestynyttä ruotsinnosta *Det okända och lifvets psykiska gåtor*. Flammarionin kirjaa hän piti alkuun hyvänä joskin paikoin pitkävetisenä, mutta myöhemmin hän päätyi toteamaan, ettei teos tarjonnut asiaan perehtyneelle mitään uutta.⁵³ Tämä kertoo, että Hjelt oli vuonna 1904 viimein omastakin mielestään riittävän syvällä itämaisessä filosofiassa. Kymmenen vuoden teosofisten opintojen jälkeen hänen ei enää tarvinnut tuskailia ymmärryksensä kanssa. Tälle pohjalle hän pystyi rakentamaan varman näkemyksen maailmasta, jonka hän katsoi tarvitsevansa ja jota hän oli koko elämänsä etsinyt. Olennaisempaa kuin tämän näkemyksen uskonnollisuus

Kuva 2. Annie Besant vaikutti merkittävästi Vera Hjeltin teosofiseen ajatteluun. Lähde: Wikimedia Commons.

hänelle oli ymmärrys maailman kokonaisuudesta. Usko ja tieto kävivät käsi kädessä eikä niitä voinut erottaa.

Annie Besant – teosofian johtotähti

Vera Hjeltin mielestä ihmisen tuli tehdä hyvää, mikä suhteutui erinomaisesti teosofien ajatukseen maailmaanlaajuisesta veljeydestä ja etenkin Annie Besantin ajatteluun. Annie Besant, ”Punainen” Annie, oli ollut pitkään Britanniassa julki-suuden henkilö, joka vain 25-vuotiaana oli paitsi menettänyt uskonsa myös eronnut näyttävästi pappisaviomiehestään vuonna 1873. Skandaali seurasi toista. Besant sai muun muassa vankeusrangaistuksen siveettömyyden levittämisestä julkaistuaan yhdessä Charles Bradlaugh'n kanssa

50. Vera Hjelt Cely Mechelinille, Bromarf 9.7.1897.

51. Vera Hjelt Cely Mechelinille, Helsingfors, 24.11.1901. Saksalainen *Naturphilosophie*, jota von Baaderinkin voidaan ajatella edustaneen, oli hyvin lähellä teosofiaa, vaikka hänen ajattelunsa ammensi myös aivan muista suunnista. Hän käsitti luonnon elävänä spirituaalisena tekstinä, joka avattaisiin vastaavuuksien, harmonioiden ja analogioiden kautta. Mieli reflektoi luonnon prosesseja. Ks. Goodrick-Clarke 2008, 180–183.

52. Vera Hjelt Cely Mechelinille, Helsingfors 10.11.1901.

53. Vera Hjelt Cely Mechelinille, Helsingfors 5.1.1904.

Kuva 3. Naisialliikkeen aktiivi Cely Mechelin kuului Vera Hjeltin ystäväpiiriin. Kuvassa Mechelin vanhempiensa Leo ja Alexandra Mechelinin kanssa Pariisissa 1890-luvulla. Kuvaamo: Ad. Braun & Cie. Kuva: Museovirasto, HK19850210:160.

raskaudenehkäisyä suosittavia tekstejä.⁵⁴ Lisäksi Besant vastusti naisten ja lasten työvoiman hyväksikäyttöä ja prostituution sääätelyä.⁵⁵ Hjeltille juuri naisten ja lasten työsuojelu tuli elämäntehtäväksi. Tässä kontekstissa on ymmärrettävää, että hän erosi puolueestaan, RKP:sta, ja jätti eduskuntatyön äänestettyään omantuntonsa mukaan, mutta puolueen linjan vastaisesti kahdeksantuntisesta työpäivästä käydyssä äänestyksessä vuonna 1917.⁵⁶

Besantin kääntyminen teosofiaan vuonna 1889 oli tuonut Teosofiselle Seuralle valtavasti

julkisuutta. Koska Besant oli niin merkittävä julkisuuden henkilö, tapaus pakotti monet sen tuominneet harkitsemaan suhdettaan teosofiaan uudelleen.⁵⁷ Hänestä tuli Blavatskyn äkillisesti kuoltua seuran kirkkain johtotähti, joskin seuran presidentiksi hänet valittiin vasta vuonna 1907. Voidaan pitää selvänä, että juuri Besant houkutteli teosofian pariin naisia ja erityisesti naisasianaaisia. Joy Dixonin mukaan jopa kaksi kolmasosaa Teosofisen Seuran uusista jäsenistä oli kymmenluvulla naisia.⁵⁸ Myös suomalainen lehdistö uudelleenarvioi jossain määrin suhteensa teosofiaan Besantin myötä. Besant herätti tšekäläisessä julkisuudessa merkittävästi vähemmän ristiriitoja kuin venäläinen Blavatsky, johon suhtauduttiin ristiriitaisesti jopa nekrologeissa hänen kuoltuaan toukokuussa 1891. Siinä missä Blavatsky oli nähty lähinnä venäläisenä noita-akkana, teosofien besantilainen sosiaalinen työ noteerattiin nopeasti myös meillä. Vuoden 1892 alkajaisiksi suomenkielisessä *Kodin-ystävissä* julkaistiin uutinen, että teosofeista oli Englannissa tullut Pelastusarmeijalle kilpailija sosiaalisessa työssä, sillä ”Teosofistien liitto” oli jo ehtinyt siellä perustaa klubin ”työ-naisille”, ompelukoulun, paikanhakutoimiston ja turvakodin alaikäisiä varten.⁵⁹ Tämä kertoo siitä, että juuri Annie Besantin siirtymisen sosialismista ja ateismista teosofiaan nähtiin voimistavan ja laventavan liikkeen yhteiskunnallisia tavoitteita ja tekevän Seurasta myös legitimiimmän.

Korkeamman päämäärän palvelu Besantin hengessä

Kanssaihmisten parhaaksi toimiminen oli Vera Hjeltin näkemyksen mukaan maailmantyötä olen naisimmillaan. Dixon tarkastelee Besantin vuoden 1895 luentoa Harrogatessa, jossa tämä painotti, ettei ”yksikään sielu voi kasvaa kasvattamatta kanssaan koko ihmiskuntaa; ei yksikään sielu kompastu ilman että hän lähettää shokin kautta koko ihmiskunnan veljeyden”. Ajatustaan Besant kehitti Dixonin mukaan luento luennolta ja pai-

54. Dixon 2001, 45–46.

55. Ibid., 47.

56. Hjelt-Cajanus 1948, 246–248. Ks. myös Vuolle-Selki 2013, 87–91.

57. Ibid.

58. Ibid., 67–72.

59. Sekalaista. *Kodin-ystävä* 2.1.1892, 4.

notti, että tunteet olivat kuin mikrobeja, jotka siirtyivät yhdestä ruumiista toiseen. Yhden kurjuus oli kaikkien kurjuutta.⁶⁰ Ajatus sitoutuu voimakkaasti teosofian ensimmäiseen tehtävään ”muodostaa ihmiskunnan yleisen veljeyden ydin”.⁶¹

Näihin kysymyksiin liittyi todennäköisesti myös Besantin luento, jonka Cely Mechelin kävi Lontoossa kuuntelemassa kesällä 1898 ja josta hän kirjoitti seikkaperäisesti Hjeltille. On vahinko, että Mechelinin kirjeet eivät ole säilyneet. Hjelt mainitsee vastauksessaan ystävänsä sanojen ”oikein eläneen vielä kun vastaanotin kirjeen, vaikka kirje on ollut matkalla Lontoosta kokonaisen viikon”.⁶² Mechelin oli kuvannut Besantia ja tämän esitelmää niin hyvin, että Hjelt oli menettänyt yönensä. Kun hän aamulla viimein oli nukahtanut, hän oli nähnyt unta ”sinusta ja Annie B.:stä, Annie B.:stä ja sinusta ja kaikesta siitä valtavasta, joka joskus liikkuu ihmissielussa, kun sattuu saamaan lujan katseen kosmokseen.”⁶³

Vera Hjelt oli poikkeuksellisen ravistunut kirjeestä, joka tarjosi hänelle tämän katseen maailmankaikkeuteen – hän oli nähnyt syvemmälle. Mechelinin kuvaus Besantin puheesta tuotti tärkeän tajunnan hetken, joka muistuttaa heräämiskokemusta. Hjelt kirjoittaa, että ”on niin tavallista, että ihminen vain pyörii mukana, kytkettynä suureen palloon miljoonien muiden pallojen joukossa ja unohtaa, että hänellä on muutakin tehtävää kuin vain pitää tiukasti kiinni ja passiivisesti seurata.” Hän kuvaili ainutkertaista tilannetta: ”tulee joitain sanoja, jotka ravistavat ihmisen ylös”, jolloin ihminen kysyy: ”olenko tämä minä, tämä henkisesti nukkuva yksilö? Miksi minä nukun, kun miljoonat valvovat ja – tekevät työtä?”⁶⁴ En väitä, että Vera Hjeltin sosiaalinen työ olisi alkanut tästä – toimihan hän toki yhteiskunnallisesti aktiivisesti jo ennen teosofista herää-

mistään – mutta tulkitseen sen voimallisesti vahvistaneen hänen elämänarvojaan ja antaneen sysäyksen tai ainakin rohkaisua myöhemmille päätöksille, erityisesti ammattientarkastajaksi ryhtymiselle ja myös sille, että hän lopulta antoi periksi Cely Mechelinin masinoimille maanitteluille ryhtyä kansanedustajaehdokkaaksi. Lain-säädäntötyössä hän katsoi voivansa edistää vapaamielistä politiikkaa ja parantaa kärsivien asemaa.

Erityisen selvästi teosofian merkitys Hjeltin työssä näkyy hänen pohtiessaan rooliaan ammattientarkastajana Voikkaan lakossa vuonna 1904. Voikkaan lakon ytimessä oli kysymys paperitehtaan runsaslukuisten naistyöntekijöiden asemasta suhteessa salimestari Schmitziin, jota syytettiin seksuaalisesta häirinnästä. Työväki poisti salimestarin tehtaasta. Sovitellessaan tilannetta Hjelt ei katsonut saaneensa vakavia todisteita salimestaria vastaan vaan hänen mukaansa tilanne olisi voitu ratkaista sopimalla tai viemällä asia virallisesti oikeuteen. Hjelt menetti työläisnaisten luottamuksen, mutta katsoi itse, että ei voinut toimia heidän puolestaan, koska hänelle ei koskaan kerrottu kaikkea. Julkisuudessa Hjelt ei puolustautunut. Hänen asenteensa näyttäisi selittyvän teosofialla. Marraskuussa 1904 hän kirjoitti Viipurista, kuinka työväenyhdistyksistä huudettiin hänelle, että hän oli kelvoton ja alhainen ihminen ja kuinka häntä syytettiin selkärangan puutteesta, kun hän ei jo eronnut tehtävästään. Hän jatkaa: ”Mutta Cely, selkärankani on se omatuntoni rauhallinen vakaumus, että en voinut muuta kuin olla lain ja oikeuden puolella. En voi erota, sillä olen tehnyt oikein!”⁶⁵ Hän katsoo, että Suomessa tuskin olisi ollut sopivampaa ihmistä kuin hän tähän tehtävän, koska juuri hänellä on:

60. Dixon 2001, 137–138.

61. Suomen Teosofinen Seura 30-vuotias (1937). Teoksessa *Teosofisen Seuran Suomen osasto 100 vuotta*. Teosofinen Seura 2007, 12.

62. Vera Hjelt Cely Mechelinille, Bromarf 13.6.1898. ”Sådant kårt, godt, vänligt, välskrifvet bref! Orden riktigt lefde ännu då jag mottog det, ehuru brevet varit en hel vecka på väg hit från London.” Alleviivaukset myös jatkossa alkuperäisessä.

63. Ibid. “[...] dröme om dig och Annie B., om Annie B. och dig och hela det där väldiga som rör sig i människosjälen ibland, då man råkar få en fast blick på kosmos.”

64. Ibid. ”Det är så vanligt att man rullar med, kedjad vid det stora klotet bland millioner, millioner andra klot, och så glömmar man stundom att man har något annat att utsätta här, än att så godt man förmår hålla sig fast och passivt följa med. Men så kommer några ord och rycker upp en, man stirrar på sig själf och frågar: är detta jag, denna andligt sofande individ? Hvarför sover jag, då millioner vaka och – arbeta? Så förefäll det mig, då du skref om A. B.s föredrag.”

65. Vera Hjelt Cely Mechelinille, Viborg 24.11.1904. ”Jag kan icke afgå för att jag gjort rätt!”. Voikkaan tapahtumista Hjeltin näkökulmasta ks. myös Hjelt-Cajanus 1948, 155–181.

*[T]ämä suuri teosofinen tietoisuus, että olen pieni välikappale suuressa asiassa – ja voin löytää mm. onnea ja iloa sen toteuttamisessa. Tämä ajatus on ollut mielessäni koko ajan ja olen ollut sisäisesti niin suurenmoisen rauhallinen aivan kuin ulkoiset tapahtumat ja pikkuasiat oikeastaan eivät voisi koskettaa minua. Mikään mielipaha, halveksunta, viha tai muu sellainen ei ole myöskään tarttunut minuun. Olen vain niin onnellinen – rauhallinen!*⁶⁶

Hän sanoo teosofian vaikuttaneen konkreettisesti valintoihinsa ja kirjoittaa, että vanha suunta ei olisi tuottanut hänelle ratkaisuja työtehtävien tuomiin pulmiin eikä hän olisi silloin pystynyt kohtaamaan juonitteluja. Teosofia toi hänelle lohdun:

*Mutta kun katson asiaa teosofisesti, näen, että koko tämä iljettävyys valheineen, valitushuutoineen, vihoineen j.n.e. yhtä hyvin voi edistää jotain yhteiskunnallista hyvää. Ajattelen nimittäin, että juuri koska jutusta tuli niin myrskyisiä ja laajasti levinnyt eikä sitä voinut ratkaista rauhallisella, laillisella tavalla, uskon, että nämä tuhannet mestarit työpajoissamme ja tehtaissamme ovat jonkin verran varovaisempia suhteissaan alaisuudessaan työskenteleviin naisiin.*⁶⁷

Hjelt jatkaa vielä, että kun katsoo asiaa teosofisesti, on varsin luonnollista, että juuri hän on joutunut vedetyksi tähän ja tullut käytetyksi hyvän edistämiseen, vaikkakin pahan kautta, koska ihmiset ovat niin veltoja, että heidät pitää ravistaa hereille sellaisten keinojen avulla. Omasta maineestaan hän ei välitä, hän vakuuttaa, sillä ”yksi ihminen on vain vähän, kun tuhannet naiset todellakin kärsivät mestareiden paineessa.”⁶⁸ Hän oli onnellinen, että oli saanut tuoda heille tämän uhrin. Olennaista ei ollut kaikki se

epämiellyttävä, mitä hänestä sanottiin vaan se, että hän oli saanut vähennettyä seksuaalista häirintää tehtaissa ainakin jonkin verran ja sitä kautta parannettua naisten asemaa niissä.

On selvää, että Hjeltin asema säätyläisvirka-naisena etäännytti hänet työläisnaisista. Hän myös kantoi asemansa mukanaan tuomaa holhoavaa asennetta tehdassalien naisiin, mutta henkilökohtaisesti hänelle itselleen tilanne oli selvä teosofian valossa. Vuonna 1898 hän oli todennut ykskantaan: ”Annie B. on se, joka on opettanut minulle eniten, erityisesti koska hän ei torju mitään, vaan etsii aina totuuden sientä kaikessa ja kaikkien ajattelutavoissa.”⁶⁹ Besantin vapaamielisyys puhutteli häntä erityisesti, mutta hän löysi esikuvassaan myös muita tärkeitä piirteitä, kuten antaumuksellisuuden ja vahvan tahdon.⁷⁰ Tämä esikuva tarjosi Hjeltille ehkä jopa mahdollisuuden olla itse Besantin kaltainen sankaritar.

Kahleista vapaaksi

Lukemisen pohjalta itsen muokkaaminen vapaamieliseksi, ihanteen mukaan eläväksi ja maailmantyön toteuttajaksi oli jatkuvaa työtä ja kahleista irrottautumista. Jos palaamme ajassa kaksi vuotta taaksepäin, elokuuhun 1902, Vera Hjelt pohdiskeli kirjeessään ystävälleen korkeamman päämäärän palvelua ja oli tuskastunut kaikkeen siihen, missä hän itse oli kiinni. Täällä teosofia nivoutui yhä vahvemaksi osaksi hänen minuu-tensa ja elämäntehtävänsä etsintää. Hän kirjoitti, miten kaikella on kehitysaikansa, myös ahtaalla ajattelulla. Hän kaipasi vapaata mieltä, oli väsynyt olemaan kasvatuksensa ja sovinnainten valheiden orja ja huomioi, miten vaikeaa oli havaita lapsuuden olosuhteiden syvälinen ihmiseen

66. Ibid. “[T]y jag har detta stora teosofiska medvetandet, att jag varit ett litet medel för en stor sak ___ och kan finna t.o.m. lycka och glädje i att ha fått utföra det. Denna tanke har föresväfvat mig hela tiden och inom mig har jag varit så underbart lugn, likasom om de yttre händelserna och smådelserna egentligen alls inte skulle berört mig. Ingenting af grämlse, förakt, hat emot motparten eller dylikt har heller fastnat på mig. Jag är blott så lyckligt – lugn!”

67. Ibid. ”Men ser jag på saken teosofiskt, så finner jag, att ur hela detta elände med lögn, verop, hat o.s.v. likväl kan framgå någonting samhälleligt godt. Jag tänker mig nämligen, att just för att historien blef så stormande och vidutbredd, och icke kom att göras upp på den stillsamma lagliga vägen, så tror jag, att dessa tusentals mästare i våra verkstäder och fabriker bli något aktsammare i sitt förhållande till de under dem arbetande kvinnorna.”

68. Ibid. “[S]å är ju en människa bra litet, mot att tusenden bland kvinnor värkeligen lida under mästarens förtryck.”

69. Vera Hjelt Cely Mecheliniille, Bromarf 13.6.1898. ”Annie B. är den som lärt mig mäst, särskildt därigenom att hon ingenting förkastar, utan uppsöker t.o.m. en doft af sanning i alt och allas tänkesätt.”

70. Ibid.

pureutuminen. Hän halusi irtautua traditioiden virrasta.⁷¹ Ratkaisu tähän oli toteuttaa teosofista maailmantyötä Annie Besantin inspiroimana.

Hjelt kirjoitti elävänsä teosofiasta. Erityisen kiinnostavaa on se, miten hän tarkensi elävänsä siitä, muttei niin, että ”jokainen aakkonen näyttäisi minusta todelta, ei teosofia systeeminä, vaan henki ja totuus, valo ja rakkaus, jotka levittäytyvät ylitse olemassaolon käsittämättömyyden, ihmisten, uskontojen ja kaiken.”⁷² Tämä on mielestäni luettava kirjaimellisesti: teosofia on kaikessa hänessä suodattunut tapa ymmärtää maailmaa. Se ei ole suorittamista eikä tiettyä tuottamista, vaan maailmankatsomuksessa olemista, mutta siinä irtonaisena myöskin sen kahleista.

Tämän syvällisen teosofiassa elämisen vuoksi Hjeltin elämässä oli erityisen painava hetki, kun hän syyskuussa 1904, jo kymmenen vuotta teosofiaa opiskeltuaan, tapasi Annie Besantin Tukholmassa. Tällöin tämä maailmankatsomus sulautui jälleen uuteen kokemukseen. Hjelt analysoi tapahtumien aiheuttamia onnen tunteita: ”Olen oikeastaan hyvin onnellinen! Minulla on työtä, olen melko terve, minulla on rahaa liikkua, rakastan ystäviäni lämpimästi, kuolemaa en pelkää eikä rajaton vakuuttuneisuus olemassaolon ikuisuudesta ja kaiken suuresta päämäärästä jätä minua hetkeksikään!”⁷³ Ehkä juuri tämän inspiraation vuoksi hän reagoi Voikkaan tapahtumiin seuraavien viikkojen aikana niin kuin reagoi.

Seuraavassa kirjeessään hän on kirjannut kirjeen yläkulmiin: ”Innostukseni Tukholman vierailusta jatkuu yhtä korkeana. Olen yhä sielussani yhtä sanoinkuvaamattoman onnellinen. Se on jotain, mitä ei voi hetkessä ymmärtää. Mutta ehkä voin joku kerta kuvata sinulle, mikä tapaa-

misessani A. B.:n kanssa antoi minulle tämän korkean onnen tunteen!”⁷⁴ Valitettavasti hän jätti kirjeitse kuvailematta tunnetta tarkemmin. Pientä lisävalaistusta saadaan myöhemmästä kirjeestä, jossa hän kertoo Mechelinille lahjaksi kirjeestä, Besantin Lontoossa teosofian sisäpiiriläisille pitämien luentojen kopiosta. ”Se mitä hän sanoo, on suurenmoista, saatpa nähdä”, Hjelt kirjoittaa ja painottaa, että Besant puhui kehittyneille, korkeasti koulutetuille ihmisille niin kuin ei kukaan muu. Hän koki, että nimenomaan kehittyneen ihmisen sieluntarpeeseen Besant oli tullut tähän maailmaan.⁷⁵ On selvää, että Hjelt katsoi, että hänellä itsellään oli juuri tällainen sieluntarve. Hän laittoi sen käyttöön työssään, kuten nähtiin, esimerkiksi Voikkaan lakon aikana.

Kertoessaan lähettäneensä ystävälleen myös lyhyen elämäkerrallisen esityksen Besantista hän pohtii sen päättyvään samaan käsitykseen kuin hänen omansakin eli siihen, että se mitä Besant puhuu, on:

[T]ulevaisuuden maailmankatsomus, jotain mihin nyt oltiin matkalla, uusi vaihe, jolla on kaikki jo pitkään aavistellut, alkujaan ”mystisiltä” näyttävät ilmiöt, mutta jotka kirkastuvat yhä enemmän, kunnes niistä voi tulla yleisen tutkimuksen kohteita; nyt ne ovat olleet sitä vain yksittäisille ihmisille meillä länsimaissa. Ja meidän emme usko mitään ennen kuin asia on todettu länsimaissa. Teosofia menee vielä pidemmälle. Se sanoo: älä pelkästään kiellä mahdollisuuksia, näin sinun ei tarvitse uskoa vaan pelkästään todeta itse.”⁷⁶

Besantin lukeminen ja tämän tuotteliaisuuden ihmettely vaikutti myös Hjeltin omaan kirjoittamiseen ja sen pohdiskeluun. Asia ei jättänyt

71. Vera Hjelt Cely Mechelinille Bromarf, 1.8.1902.

72. Vera Hjelt Cely Mechelinille, Bromarf 13.6.1898. “[...] ty teosofin lefver jag af. Icke så, att hvar bokstaf i det man kallar teosofi skulle synas mig sann. Icke ”systemet teosofi”, utan andan och sanningen, ljuset och kärleken, som genom den spridd sig öfver det obegripliga i tillvaron, öfver människor, religioner och allt.”

73. Vera Hjelt Cely Mechelinille, Mariehamn 15.9.1904. ”Jag är egentligen bra lycklig! Arbete har jag, ganska frisk är jag, penningar har jag att röra mig med, mina vänner älskar jag varmt, döden är jag icke rädd för och en gränslös öfvertygelse om det eviga i tillvaron och det stora ändamålet med allt – lämnar migh icke ett ögonblick!”

74. Vera Hjelt Cely Mechelinille, Helsingfors 26, 28.9., 1.10.1904. ”Min entusiasm från Stholms vistelsen står lika hög ännu. Jag är alltfortfarande så obeskripligt lycklig i mitt sinne. Det är någonting som man inte i ett tag kan förstå. Men kanske kan jag engång förklara för dig hvad det var i mitt sammanträffande med A. B. som gaf mig den där känslan af hög lycka!” Alleiviivaus alkuperäisessä kolminkertainen.

75. Vera Hjelt Cely Mechelinille, Kuopio 18.10.1904. ”Det är storslaget hvad hon säger, skall du få se.”

76. Ibid. ”Den afslutas i öfverensstämmelse med min uppfattning, att ”detta” hom talar om är framtidens åskådningssätt. Det är någonting, som vi hålla på att gå in uti nu. Ett nytt skede, med alla sina långt förut anade företeelser, som till en

hätä vuosien saatossakaan. Koettuaan vuonna 1894 teosofisen herätyksen hän pohti sitä, miten hän nuoruudessaan kirjoitti vain huvittavia juttuja. Nyt – hän oli täyttävä elokuussa 37 vuotta – kaikki oli vakavaa, vastuullista ja suurempaa. Hän lohduttautui, että näköpiirissä oli ehkä syvempää – ja totuus.⁷⁷ Hän palasi kysymykseen omasta kirjoittamisestaan kaksikymmentä vuotta myöhemmin. Kesäkuussa 1914 hän oli Sveitsin Badenissa ja kirjoitti Mechelinille: ”Kaukokirjalliseen [kirjoittamiseen] olen etsinyt aikaa koko elämäni, mutta aina olen joutunut laittamaan sen toistaiseksi hyllylle ja siellä se kai on toiseen inkarnaatioon. Prosit. Olen ollut jonkin verran hyödyllinen sen sijaan.”⁷⁸

Maailmantyön hengessä

Aikalaistenkin mielestä Vera Hjelt epäilemättä oli ”jonkin verran hyödyllinen”. Hän toimi moninaisilla aloilla ja vaikutti aikansa säätyläisnaiselle sopivalla tavalla lukuisissa yhdistyksissä. Poliittisesti hän asettui paitsi esikuvansa Leo Mechelinin kannattajaksi, myös liberaalin maailmankuvan toteuttajaksi. Eduskuntatyössään hän ajoi tinkimättömästi sitä, minkä katsoi hyväksi, etenkin edistäessään sosiaalilainsäädännöllisiä kysymyksiä. Olen edellä osoittanut, miten teosofia loi hänen elämäänsä aatteellisen kiinnkohdan, jonka varaan hän saattoi rakentaa itseymmärrystään, mutta myös ammatillista ja poliittista toimintaansa. Tämä on aiemmin jäänyt tutkimuksessa näkymättömiin, sillä hänen maailmankatsomuksensa esoteerinen pohjavire paljastuu vain hänen aiemmin unohtuihin jääneistä kirjeistään.

Tutkimuksen näkökulmasta se, että näin olenainen elementti tutkittavan maailmankatsomuksessa saattaa jäädä kokonaan huomaamatta,

on tietysti huolestuttavaa. Sen pitääkin saada meidät alati kysymään, onko tulkintamme menneestä ylipäätään luotettava. Tunnistammeko erilaiset pohjavireet tutkittaviemme puheiden ja tekojen taustalla? Erilaiset peittelyt ja unohtamiset ovat väistämättä laajemminkin vaikuttaneet siihen, että esimerkiksi juuri esoteeristen liikkeiden merkitys historiantutkimuksessa näyttäytyi pitkään marginaalisena. Peittelyyn ovat syllistyneet itse esoteerikot, kuten Hjelt, ja historiantutkimus, joka pitkään piti uskontoa ja uskonnollisuutta ylipäätään vähempiarvoisena – yksityisenä – elementtinä historian kulussa. Hjeltin itsensä kohdalla salailuun tai teosofian verhoamiseen on ollut epäilemättä monia syitä, jotka eivät käy ilmi hänen jälkeensä jättämistä aineistoistaan. Tutkija voi vain arvella – ja jatkossa perata aineistoa vielä lisää.

Hjeltin tapaus kertoo omalta osaltaan, miten esoteerinen ajattelu saattoi olla erittäin voimakas maailmankuvan rakennuksen elementti. Se vaikutti aina yhteiskunnan ylätasolla saakka ja jätti jälkensä lainsäädäntöömme. Hjeltin kohdalla nimenomaan Annie Besant oli kaikkein voimakkain johtotähti. Teosofia toi hänen elämäänsä ymmärryksen siitä, että hän oli materiaalia suuressa tehtävässä. Maailmantyötä hän katsoi besantilaisessa hengessä toteuttavansa koko loppuelämänsä. Näkemykseen elämästä teosofian hengessä sitoutui voimakas näkemys uhrista, mikä näkyi esimerkiksi hänen suhtautumisessaan Voikkaan lakon yhteydessä saamaansa kritiikkiin. Ehkä tähän uhuriin sisältyi myös se, että uhrin antaminen ja sen taustalla ollut teosofinen ajattelu jätettiin sanomatta ääneen. Teosofia oli Hjeltille kokonaisvaltainen vakaumus, joka levittäytyi kaiken hänen tekemisensä ja ajattelunsa ylle kuin näkymätön kangas.

början synts ”mystiska”, men som klarna allt mer och mer till dess de kunna bli föremål för den allmänna forskningen; nu ha de varit det blott fr den enskilda hos oss i västerlandet. Och vi tro ju inte på någonting, förr än det är konstateradt här i västerlandet. Teosofin går ännu längre. Den säger: förneka blott icke möjligheterna, ”så behöfver du icke tro, blott konstatera själf!”

77. Vera Hjelt Celt Mechelinille, Toija 9.7.1894.

78. Vera Hjelt Cely Mechelinille, Baden 8.6.1914. ”Men det där skönlitterära har jag ju sökt tid till under hela mitt lif, men alltid fått lägga det på hyllan tillsvidare och där ligger det väl till en annan inkarnation. Prosit. Jag har ju varit litet nyttigt istället.”

Abstract: Vera Hjelt's theosophical work.

This article discusses the theosophy of Vera Hjelt (1857–1947), inspired by Annie Besant. Hjelt led an active life as a school teacher, factory owner, writer, work environment inspector, member of parliament, and finally as the creator and curator of the Social Museum in Helsinki. Through her many friends she was an integral part of various social networks, especially Swedish speaking ones. Hjelt experienced a theosophical awakening in the summer of 1894, at the latest, after which her theosophical endeavour in Besant's spirit and in imitation of her, becomes crystal clear in Hjelt's letters to her friend Cely Mechelin. These letters have not previously been used in scholarly study. The

article argues that it is not possible to understand the underlying ethos behind Hjelt's activities without considering her esoterism. In the worldwide unity of all creation, all bad deeds done to one were done to all. Thus, it was essential to improve the working conditions of women in factories, for instance. For example, when Hjelt experienced difficulties in her position as inspector during the strike in Voikkaa and became much hated by the workers against all her wishes, she was comforted by her theosophical thinking. The article in its part shows the many ways in which western esoterism had an influence on late nineteenth and early twentieth-century Finnish culture, politics and policy making.

Keywords: Vera Hjelt, theosophy, Annie Besant